

УДК 338

С. В. Засанська,
к. е. н., доцент, ст. н. с., Державний інститут науково-технічної та інноваційної експертизи

ТЕНДЕНЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

S. Zasanskaya,
PhD in Economics, associate professor, senior scientist, National Institute of scientific and technical expertise and innovation, Ukraine

ROLE OF HOUSEHOLDS IN AGRICULTURAL PRODUCTION

У статті розглянуто сучасні тенденції розвитку сільського господарства. Показано особливості виробництва продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами та домогосподарствами. Розглянуто можливості домогосподарств по неринковому обміну ресурсами. В результаті аналізу було відмічено про щорічне скорочення господарюючих суб'єктів у сільському господарстві внаслідок зменшення площі земельних ділянок, яка використовується для ведення особистого селянського господарства. Господарства населення розширюють площу земельних ділянок в основному для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Відмічено, що система внутрішньо-сімейних економічних відносин та їх зв'язок з іншими суб'єктами економіки трансформуються під впливом багатьох суб'єктивних і об'єктивних чинників.

The article examines current trends in agriculture. The features of agricultural production agricultural enterprises and households. The possibilities of households on non-market exchange of resources. The analysis was observed annual reduction of economic agents in agriculture as a result of reducing the area of land used for personal farming. Households expand the area of land primarily for agricultural commodity production. It is noted that the system of intra-family economic relations and their relationship with other economic actors transformed by many subjective and objective factors.

Ключові слова: сільське господарство, сімейне домогосподарство, продукція сільського господарства, економічна поведінка.

Keywords: agriculture, family household, agricultural, economic behavior.

ВСТУП

Особливості діяльності сучасних господарств населення набувають рис неформальної економіки: взаємодіючи з іншими суб'єктами підтримуються традиційні і створюються нові ринкові відносини. Таке поєднання визначає їх економічну поведінку, як особливу раціональну форму відносин, в результаті яких виробляється або створюється продукція для власного споживання чи продажу з метою отримання прибутку. В цьому аспекті досліджуваній суб'єкт економіки набуває статусу інституціонального, оскільки виступає формувачем особливих внутрішньо-сімейних та зовнішньо-господарських зв'язків, які утворюються не лише в результаті виробництва товарів, а й пропонування послуг.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Відомо, що домогосподарство є витратною групою й характеризується як основний постачальник економічних ресурсів, що пояснює їх подвійну роль в ринковій економіці.

Традиційно з домогосподарством пов'язують суспільний благоустрій, якість життя та відтворення населення.

Досліджуючи особисте селянське господарство, як особливу форму господарювання, стикаємося з недостатньою кількістю теоретичних й практичних розробок щодо особливостей його функціонування в сучасних економічних умовах. Наукова література доводить про багаточисленні дослідження окремих аспектів життєдіяльності домогосподарств, на противагу яким ще не достатньо досліджені тенденції їх економічної поведінки в умовах кризи села та зайнятості населення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед дослідників, які опрацьовували теоретико-методологічні підходи до функціонування сучасних домашніх господарств слід відмітити російських: Семочкину О.В., Мазную Е.А., Гребник Л.В., Фирсову О.Н., Мироненко О.В., Пухова М.Е., Шиховец В.В., Сергеева Д.В., Честнихину Е.П. та вітчизняних фундаторів: Станкевича Ю.Ю., Канівця О.П. та інших. Разом з тим, процеси вимирання села й депопуляції населення впливають на розвиток саме особистих селянських господарств, який повинен бути досліджений і обґрунтований для прийняття відповідних управлінських рішень.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Дефіцит сучасних наукових пошуків функціонування господарств населення, як активних суб'єктів економіки змушує пошук можливих шляхів зростання соціально-економічного та демографічного розвитку країни, покращення сімейної політики й національної безпеки. Тому, аналіз факторів, які обумовлюють трансформацію економічної діяльності домогосподарств набуває актуального значення, оскільки дозволяє виявити взаємозв'язки даного суб'єкту з елементами національної економічної системи та обґрунтувати напрямки державної підтримки.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Недостатня розробленість цих проблем, особливо в українській науці і практиці, обумовила вибір теми й постановку задач дослідження. Тому, статтю присвячено дослідженню тенденцій розвитку сільського господарства та господарств населення. Завдання формуються наступним чином:

- проаналізувати особливості виробництва продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами та домогосподарствами;
- визначити напрямки підвищення доходів господарств населення.

Інформаційна база для проведення аналізу економічної діяльності домогосподарств опирається здебільшого на статистичні дані, які формуються із запізненням, що утруднює адекватну оцінку. Не дивлячись на це, опрацьований цифровий масив інформації дозволив відслідкувати динаміку основних показників національних розрахунків у галузі сільського господарства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Не дивлячись на те, що Україна поступово відійшла від принципів командно-адміністративної системи, життя сучасного суспільства все ще супроводжується плюралізмом у сфері підприємництва, комерційної діяльності та розвитком конкурентних відносин.

Економічну поведінку будь-яких суб'єктів господарювання визначає мотивація. Сучасні настрої зuboжлого населення не досить оптимістичні, хоча саме вони визначають значиму для держави соціально-економічну поведінку. В ринкових умовах особливого значення набуває економічна поведінка суб'єктів, яка визначає шляхи удосконалення організації праці, способів обміну, розподілу і споживання матеріальних благ, запровадження передових технологій у виробничий процес [1].

Останні дослідження свідчать, що поділ праці у сільському господарстві по сферах переробки, зберігання, транспортування сільськогосподарської продукції набуває "несільськогосподарського" характеру й переноситься на сферу промисловості і послуг, що збільшує власну частку в структурі ВВП. Наприклад, якщо в країнах, що розвиваються, в сільському господарстві працює понад 2/3 зайнятого населення, а в окремих з них - 3/4, то в економічно розвинутих країнах менш як 1/10. У США частину такого населення становить 2,8 % від економічно активного [2]. Не дивлячись на це, США є значним експортером зернових.

Дані по чисельності зайнятого населення в сільському господарстві України відображають зростаючу тенденцію (табл.1) не дивлячись на те, що загальна чисельність зайнятого населення зменшується [3].

Таблиця 1. Зайняте населення у сільському господарстві в період з 2008 по 2013 рік

Показники	Роки						Відхилення	
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Абс. 2013/2008	Відн. 2013/2008
Всього, тис. осіб	20972,3	20191,5	20266	20324,2	20354,3	20384,4	-587,9	97,20
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибництво, тис. осіб	3322,1	3152,2	3115,6	3410,3	3506,7	3506,7	184,6	105,5
Частка населення зайнятого у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, рибальстві, рибництві, %	15,8	15,6	15,4	16,8	17,2	17,2	1,36	108,6

Як бачимо, частка населення зайнятого у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, рибальстві, рибництві протягом досліджуваного періоду зростає на 1,36 %, що є незначним, але вагомим показником ринку праці.

Аналізуючи структуру показника ВВП можна помітити, що обсяги виробництва і споживання у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві мають значну частку у загальній величині ВВП, про що свідчать розрахунки в таблиці 2 [3].

Таблиця 2. Динаміка валового внутрішнього продукту у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві

Показники, (у фактичних цінах та відсотках)	Роки						Відхилення	
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Абс. 2013/2008	Відн. 2013/2008
ВВП, млн. грн.	948056	913345	1082569	1302079	1411238	1520397	572341	160,37
Виробництво ВВП у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві, млн. грн.	156072	157867	194132	260081	268373	276665	120593	177,27
Частка виробництва у загальній величині ВВП, %	16,46	17,28	17,93	19,97	19,02	18,20	1,74	110,54
Проміжне споживання ВВП у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві, млн. грн.	90924	92109	111491	149517	155574	161631	70707	177,76
Частка проміжного споживання у загальній величині ВВП, %	9,59	10,08	10,30	11,48	11,02	10,63	1,04	110,85
Валова додана вартість у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві, млн. грн.	65148	65758	82641	110564	112799	115034	49886	176,57
Частка валової доданої вартості в загальній величині ВВП, %	6,87	7,20	7,63	8,49	7,99	7,56	0,69	110,1

Як видно з таблиці 2 частка ВВП сільського господарства, мисливства та лісового господарства у загальній величині номінального ВВП щороку збільшується й в середньому за досліджуваний період становить 7,62%. Можна помітити зростання цього показника в період економічної кризи 2008-2009 років.

У структурі виробництва валової продукції сільського господарства спостерігаються значні розбіжності у показниках її виробництва різними категоріями господарств, про що свідчать дані таблиці 3.

Таблиця 3. Частка продукції рослинництва та тваринництва у виробництві валової продукції сільського господарства

Показники, %	Роки						Відхилення	
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Абс. 2013/2008	Відн. 2013/2008
<i>Валова продукція усіх категорій господарств, у тому числі</i>	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	0	100,0
- рослинництва	67,6	65,6	63,9	69,5	66,8	64,1	-3,5	94,82
- тваринництва	32,4	34,4	36,1	30,5	33,2	35,9	3,5	110,80
<i>Валова продукція сільськогосподарських підприємств, у тому числі</i>	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	0	100,0
- рослинництва	77,9	74,0	71,0	76,1	72,6	69,1	-8,8	88,70
- тваринництва	22,1	26,0	29,0	23,9	27,4	30,9	8,8	139,82
<i>Валова продукція господарств населення, у тому числі</i>	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	0	100,0

- рослинництва	57,2	57,7	57,3	62,4	60,9	59,4	2,2	103,85
- тваринництва	42,8	42,3	42,7	37,6	39,1	40,6	-2,2	94,86

З таблиці 3 видно, що виробництво валової продукції тваринництва усіх категорій господарств на противагу продукції рослинництва скорочується. Скорочується виробництво валової продукції тваринництва господарств населення на противагу валовій продукції тваринництва в сільськогосподарських підприємствах, не дивлячись на те, що кількість фермерських господарств щорічно зменшується. У сільськогосподарських підприємствах та у господарствах населення найбільше потерпає чисельність великої рогатої худоби та птиці. Подорожчання ринкової ціни молодняка, а також витрат на його вирощування особливо відчують домогосподарства. Згідно статистичних даних в галузі інвестицій та будівельної діяльності в дію вводяться окремі об'єкти сільськогосподарського призначення та потужності харчової промисловості. Це спричинено зростанням поголів'я свиней та птиці, а тому введення в дію тваринницьких приміщень саме для цих видів свійських тварин є вмотивованим.

Поряд з цим, збільшується виробництво валової продукції рослинництва господарств населення на противагу валовій продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах [4; с.86]. У її складі найбільшу питому вагу займає вирощування цукрових буряків, зернових культур та соняшнику. Помітно, що у господарств населення стає нерентабельним виробництво цукрових буряків. Населення переорієнтовується на вирощування картоплі та зернових культур, як основних видів харчової продукції.

В цілому по сільському господарству під урожай 2014 року озими культури на зерно та зелений корм, включаючи ріпак, посіяно на площі 8,8 млн. га, що на 4,4 % менше показника попереднього року. У структурі площ зернових озимих на зерно частка пшениці становить 81,4 %, ячменю – 16,0 %, жита – 2,6 % [5, с.11]. Нова редакція Закону України “Про господарські товариства” від 18.05.2013 року повинна була б вплинути на об'єми виробленої продукції сільського господарства, оскільки передбачала їх підтримку.

На фоні зростання показників частки ВВП сільського господарства, мисливства та лісового господарства у загальній величині ВВП, а також його кінцевого використання динаміка кількості суб'єктів ЄДРПОУ за організаційно-правовими формами господарювання в Україні, які формують вагомий частку ВВП відображає спадну тенденцію. Так, не зважаючи на те, що за період з 2008 по 2013 рік побільшало на 11670 приватних підприємств загальний показник кількості суб'єктів ЄДРПОУ в Україні стрімко знизився на 302570 одиниць. Це відбулося за рахунок скорочення фермерських господарств на 1509 одиниць, колективних підприємств на 5967 одиниць, державних - на 850 одиниць та інших [4; с.62].

Зменшення кількості діючих господарюючих суб'єктів у сільському господарстві відбувається майже за всіма організаційно-правовими формами господарювання (табл. 4).

Таблиця 4. Кількість діючих господарюючих суб'єктів у сільському господарстві

Назва суб'єкту	Станом на 1 липня					Відхилення	
	2009	2010	2011	2012	2013	Абс. 2013/ 2009	Відн. 2013/ 2009
Усього, в тому числі:	57152	56493	56133	55866	55437,3	-1714,6	97,0
Господарські товариства	7819	7769	7757	8121	8221,6	402,6	105,1
Приватні підприємства	4333	4243	4140	4183	4133	-200	95,4
Виробничі кооперативи	1001	952	905	856	807,6	-193,3	80,68
Фермерські господарства	42101	41726	41488	40732	40275,6	-1825,3	95,6
Державні підприємства	345	322	311	294	277	-68	80,3
Підприємства інших форм господарювання	1553	1481	1532	1680	1722,3	169,3	110,9
<i>Особисті селянські господарства</i>	<i>4612100</i>	<i>4540400</i>	<i>4359000</i>	<i>4301800</i>	<i>4198366</i>	<i>-413734</i>	<i>91,0</i>

Як бачимо, у сільському господарстві катастрофічно зменшується кількість фермерських господарств та приватних підприємств. Наслідком щорічного скорочення господарюючих суб'єктів у сільському господарстві стає зменшення площі земельних ділянок, яка використовується для ведення, в першу чергу, особистого селянського господарства. Господарства населення розширюють площу земельних ділянок лише для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

Можна стверджувати, що в галузі сільського господарства при скороченні кількості фермерських господарств спостерігається розширення виробництва продукції тваринництва й збільшення чисельності зайнятого населення. У сільському господарстві все частіше починають займатись підприємницькою діяльністю селянські домогосподарства. Здебільшого, в основі підприємницької поведінки сучасних домогосподарств, особливо в міських поселеннях, лежить інвентарна модель (продукування власного інноваційного продукту й просування його на ринок) та комерційна модель (утворення нетрадиційних шляхів обміну послугами та інформацією) [2]. Зростає значення самозабезпечення домогосподарств.

З розвитком постіндустріального суспільства все ширшого кола прикладання праці домогосподарствами набуває сфера інформаційних технологій (ІТ). Створення й просування нематеріального ресурсу стає додатковою й, подекуди, основною можливістю для заробітку сучасними господарствами населення. Вихідними критеріями для цього стають, в першу чергу, теоретичні знання, інтелектуальний та трудовий потенціал особистості, який сьогодні користується підвищеним попитом на ринку праці у сфері послуг.

Розвиток ІТ набуває своїх обертів і через освіту, яку молодь сьогодні може здобути у багатьох вищих навчальних закладах України. Влаштувавшись на роботу у місті, молоді спеціалісти на село майже не повертаються. Вже сьогодні ІТ-спеціаліст є одним з високооплачуваних у світі. В Україні в залежності від спеціалізації, досвіду роботи й знань такий спеціаліст здатен заробити від 8 до 40 тисяч гривень [6]. До прикладу, заробітна плата штатних працівників за листопад 2013 року у сфері інформації та комунікації становила 4714 грн., тоді як у сфері сільського господарства, лісового та рибного господарства – 2503 грн. [5, с.22]. Кваліфікаційні характеристики працівників дедалі частіше набувають ознак ІВМ знань. З стрімким розвитком Інтернет-індустрії їх здобування стає можливим на рівні самоосвіти.

Таким чином, можна припустити, що поряд з традиційними моделями економічної поведінки суб'єктів господарювання, адаптація сучасних домогосподарств до швидкозмінних умов господарської діяльності характеризується ще й інноваційною та інформаційною складовою. Це проявляється у неринковому обміні ресурсами в мережі Інтернет, що дозволяє створювати додаткові фінансові ресурси для існування. В основному, така модель поведінки підходить для міських сімейних домогосподарств, які мають набагато ширші можливості застосування своїх знань.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗРОБОК

Система внутрішньо-сімейних економічних відносин та їх зв'язок з іншими суб'єктами економіки трансформуються під впливом багатьох суб'єктивних і об'єктивних чинників, дослідження яких дозволяє накопичити досвід, сформувати теоретичні й методологічні підходи в сучасній теорії розвитку домогосподарств. Розробка практичних соціально-економічних заходів поліпшення розвитку населених територій, зменшення депопуляції сільського населення, формування сучасних концепцій успішного сімейного домогосподарства повинні скласти основу державних цільових програм розвитку сіл і міст.

В багатьох розвинених країнах світу модель економічної поведінки суб'єктів господарювання регулюється державою у сфері фінансової та кредитно-грошової політики національних банків. При цьому вибудовуються ринкові механізми, які спрямовуються на розвиток її соціальної складової, що дає змогу формувати економічне мислення населення й підвищити ефективність його економічних дій. Поряд з цим, вагомими вбачаються дослідження господарств населення, які адаптуються до неринкового обміну ресурсами.

Тому, в подальших дослідженнях вагомим буде оцінювання можливостей використання досвіду розвинених країн для української практики при виробленні перспективних напрямків політики в області сім'ї і домогосподарства та удосконалення досліджень по соціально-економічній тематиці.

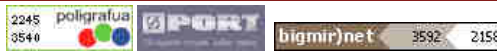
ЛІТЕРАТУРА

1. Які особливості та моделі економічної поведінки? [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://pidruchniki.ws/18540516/sotsiologiya/yaki_osoblivosti_modeli_ekonomichnoyi_povedinki.
2. Сільське господарство світу. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=24969>.
3. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Україна у цифрах у 2011 році. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/katalog/kat_u/publ1_u.htm.
5. Соціально-економічний розвиток України за січень – листопад 2013 року. Державна служба статистики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. IT-професії в Україні: куди пойти учиться. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://vz.ua/publication/5801-it_professii_v_ukraine_kuda_poit_i_uchitsya.
7. Валовой внутренний продукт Украины. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp>.
8. Економічна поведінка (ЕП) індивідів, соціальних груп та інститутів. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukr.vipreshebnik.ru/2012-06-25-13-15-09/17-2011-03-28-17-03-01/3487-2012-07-28-08-17-30.html>.

REFERENCES

1. Pidruchniki.ws (2014), "What are the features and models of economic behavior?", available at: http://pidruchniki.ws/18540516/sotsiologiya/yaki_osoblivosti_modeli_ekonomichnoyi_povedinki (Accessed 12 September 2014).
2. Ukrreferat (2014), "Agricultural of the world", available at: <http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=24969> (Accessed 12 September 2014).
3. State Statistics Committee of Ukraine (2014), Statistical information, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 12 September 2014).
4. State Statistics Committee of Ukraine (2012), "Ukraine in figures for 2011", available at: http://ukrstat.org/uk/druk/katalog/kat_u/publ1_u.htm (Accessed 12 September 2014).
5. State Statistics Committee of Ukraine (2013), "Socio-economic development of Ukraine in January - November 2013", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 12 September 2014).
6. Poskannaya, E. (2013), "IT-profession in Ukraine: Where Sing learns", available at: http://vz.ua/publication/5801-it_professii_v_ukraine_kuda_poit_i_uchitsya (Accessed 12 September 2014).
7. Minfin.com.ua (2014), "Gross inner product of Ukraine", available at: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp> (Accessed 12 September 2014).
8. Economic Encyclopedia (2000), "Economic Behavior (EP) individuals, social groups and institutions", available at: <http://www.ukr.vipreshebnik.ru/2012-06-25-13-15-09/17-2011-03-28-17-03-01/3487-2012-07-28-08-17-30.html> (Accessed 12 September 2014).

Стаття надійшла до редакції 20.09.2014 р.

ТОВ "ДКС Центр"